

GABRIEL WITASZEK CSSR
Lublin

OSOBOWE DOŚWIADCZENIE BOGA OJCA U PROROKÓW AMOSA, OZEASZA, JEREMIASZA I DEUTEROIZAJASZA

Prorocy od samego początku byli ukształtowani przez wychowanie religijne, tradycję, prawdy wiary i ideę Boga, które to wartości były przekazywane w środowisku rodziny, pokolenia, oraz podczas wielkich świąt. Odkrywali Go w swoim życiu, każdy z nich w innych okolicznościach. Czterej prorocy Amos, Ozeasz, Jeremiasz i Deuteroizajasz ukazują różne sposoby poznania i doświadczenia Boga: Amos poprzez sprawiedliwość, Ozeasz poprzez miłość i przebaczenie, Jeremiasz poprzez trudności w wypełnianiu misji prorockiej, a Deuteroizajasz przez doznanie aktu stworzenia.

I. BÓG SPRAWIEDLIWOŚCI – AMOS

Brak postępowania według zasad sprawiedliwości stanowi główny temat krytyki proroka Amosa¹ skierowanej przeciwko Izraelowi. Bóg objawił się jako sprawiedliwy król Izraela (Rdz 18, 15; Pwt 32, 4; So 3, 3; Ps 111, 7), wyzwoliciel (Rdz 12, 1-4; Wj 1-15), który ukazuje swoją potęgę (Rdz 49, 24; Wj 1, 24; 49, 26; 60, 16) i swoją czujność (Rdz 20, 6 n.; 28, 15). Bóg dał Izraelowi Dekalog (Wj 20; 24, 3-15; Pwt 5, 6-21) w celu praktykowania sprawiedliwości. Miłość Boga przez Jego działanie odkupieńcze i zbawcze, w uwolnieniu będącego w niewoli i uciśnionego narodu widać na każdej stronie Pisma świętego: „Przedstawcie i przytoczcie dowody, owszem, na-

¹ Działalność proroka Amosa miała miejsce w drugiej połowie VIII wieku przed Chrystusem w Izraelu. Zob. G. W i t a s z e k, *Moc słowa prorockiego*, Lublin 1996², s. 65-84.

radźcie się wspólnie: kto zapowiedział to już od dawna i od owej chwili objawił? Czyż nie Ja jestem Pan, a nie ma innego Boga prócz Mnie? Bóg sprawiedliwy i zbawiający nie istnieje poza Mną” (Iz 45, 21). Podobną myśl o Bogu wyraża inny tekst Księgi Izajasza (51, 6-8): „Podnieście oczy ku niebu i na dół popatrzcie ku ziemi! Zaiste, niebo jak dym się rozwieje i ziemia zwiotczeje jak szata, a jej mieszkańcy wyginą jak komary. Lecz moje zbawienie będzie wieczne, a sprawiedliwość moja zmierzchu nie zazna. Słuchajcie Mnie, znawcy sprawiedliwości, narodzię biorący do serca moje Prawo! Nie lękajcie się zniewagi ludzkiej, nie dajcie się zastraszyć ich obelgami! Bo robak stoczy ich jak odzież i mole zgryzą ich jak wełnę; moja zaś sprawiedliwość przetrwa na wieki i zbawienie moje z pokolenia w pokolenie”. Bóg jest panem ziemi danej Izraelowi, a naród wybrany jest tylko dzierżawcą, który musi zawsze pozostać „obcym i gościem” (Kpł 25, 23; Ps 119, 19). Dlatego Izrael powinien okazywać Bogu swoją chwałę i wdzięczność².

Bóg objawia się jako potępiający każdy rodzaj niesprawiedliwości uczynionej ludowi. Oddaje sprawiedliwość uciśnionym, tym, którzy cierpią z powodu niesprawiedliwości (Iz 41, 10 n.: 54, 17; Ps 129, 4 n.). Bóg stoi na czele wojsk Izraela (Wj 12, 41), jest wojownikiem, który daje zwycięstwo swojemu ludowi (Wj 15, 12 nn.; 1 Sm 17, 45), czyniąc go mocnym (Pwt 8, 17 n.) i zapewnia swoją obecność (2 Sm 6, 2; Ps 132, 8) będąc siłą swojego ludu (Ps 144, 1 n.; 28, 7 n.; 68, 34 nn.). Bóg zawsze działa na korzyść swojego narodu. Jest wierny danym obietnicom, jest skałą Izraela (Pwt 32, 4). Poza tym Jego sprawiedliwość okazuje się w Jego wielkich dziełach.

Od kiedy Izrael ma króla, to jego królewskość jest podporządkowana królewskości Boga. Teokracja opierała się na przymierzu zawartym przez Boga z ludem wybranym. To miało miejsce w przypadku wyboru Saula na króla (1 Sm 10, 24), w przypadku Dawida (1 Sm 16, 12) i całej dynastii Dawidowej (2 Sm 7, 12-16). Królestwo jest przede wszystkim promieniowaniem najwyższej zwierzchności władającego Boga. Ta zwierzchność przejawia się szczególnie w uprzywilejowanej relacji z ubogimi, uciśnionymi, małymi, biednymi i słabymi. Ubodzy Boga (Ps 74, 19; 149, 4 n.) byli przedmiotem Jego miłości (Iz 49, 13; 66, 2) i stanowili pierwociny „ludu pokornego

² Także święta rolnicze (Wj 23, 14 n.) odpowiadają rytmowi natury: święta chlebów pokładnych, zbiorów, pierwocin (Wj 23, 16). Również korzystanie z plonów ziemi miało swoje reguły: należało pozwolić ubogim i obcym na zbieranie kłosów (Pwt 14, 29; 24, 19-21); następnie, aby nie wyczerpać ziemi, co siódmy rok nie zbierano plonów (Wj 23, 11). To prawo ziemi w kontekście religijnym i społecznym oznacza autorytet Boga, do którego należy prawo nad tą ziemią.

i umiarkowanego” (So 3, 12 n.). We wszystkich tych przypadkach król sprawiedliwy jest opiekunem i gwarantem sprawiedliwości. Król nie tyle jest arbitrem pomiędzy dwiema stronami (Bóg–lud), ile ochrania słabego przed silnym. Stąd też Izrael jako wspólnota i jako poszczególni członkowie jest wezwany do uczestniczenia w sprawiedliwości Boga (Ps 24, 5), zwłaszcza w naśladowaniu ubogich i małych braci, ponieważ są oni w szczególny sposób ukochani przez Boga. Są oni bardziej narażeni na groźby ze strony innych, dlatego Bóg sprawiedliwy bardziej ich ochrania. Prorok Amos ubolewał nad upadkiem sprawiedliwości i przeobrażaniem jej w truciznę (Am 5, 7; 6, 12). Jego uwagę przyciągały cierpienia ukryte za fasadą luksusu i splendoru wyższych klas. Kto posiada władzę, ten deprecjuje i upokarza, a także wykorzystuje innych. W Królestwie Izraelskim tworzą się relacje społeczne korzystne dla tych, którzy mają władzę. Wyrażało się to w korupcji i przemocy.

Problemy społeczności izraelskiej wynikały z upadku społecznych norm wspólnoty. Dezintegracja społeczności nie oznacza, że relacje pomiędzy Izraelitami zostały jedynie zachwiane, ale że zostały one zniszczone. Zauważa się nie tylko kryzys struktur, ale także brak zachowywania prawa i wzrost przemocy, zwłaszcza w stosunku do biednych oraz wzrastający wyzysk ekonomiczny ze strony grup rządzących. Amos wiedział, że społeczność na pozór pokojowo nastawiona, w rzeczywistości jest podzielona z powodu chciwości niektórych. Bóg nie może tolerować takiej sytuacji. W ten sposób dochodzi się do ważnego doświadczenia Boga, który stoi po stronie ubogich, pokornych i tych, którzy cierpią.

Nad podzieloną i skłóconą społecznością Bóg wypowiada surowy wyrok, ponieważ mówi o możliwości zerwania przymierza ze swoim ludem³. Zerwanie przymierza może nastąpić na skutek grzechów społecznych narodu wybranego. Istnieje jednak jeszcze nadzieja na nawrócenie (Am 5, 14-15), jeżeli Izrael zacznie przestrzegać sprawiedliwości i żyć według prawa⁴. niesprawiedliwość nie może panować. Bóg udziela ostatniej szansy zbawienia: „Szukajcie Mnie, a żyć będziecie” (Am 5, 4). Nie chodzi o szukanie Boga w wiel-

³ Fakt przymierza nie polega tylko na darze ziemi obiecanej, ale także na pełnieniu sprawiedliwości ze strony ludu. Izrael może przyczynić się do postępu historii zbawienia, przestrzegając wymogów sprawiedliwej wspólnoty, jednakże te wymogi Boga są często lekceważone w różnych wymiarach życia społecznego Izraela.

⁴ J. M. Berridge (*Zur Intention der Botschaft des Amos. Exegetische Überlegungen zu Am. 5*, ThZ 32 (1976), s. 321-340) podkreśla, że Amos proklamuje wyroki śmierci, jak również proponuje życie. Uzależnia to od zgody pomiędzy Bogiem a Jego ludem. Zob. także J. V e r m e y l e n, *Les prophètes de la conversion face aux traditions sacrales de l'Israël ancien*, RTL 9(1978), s. 5-32.

kich sanktuariach ani o pozyskiwanie jego łaskowości poprzez różnego rodzaju składane ofiary i akty kultu. Bóg powinien być szukany w sądach, gdzie biedni bezskutecznie dochodzą swoich praw (Am 5, 15).

Prawo wskazuje na konkretne normy, które regulują relacje wynikające ze sprawiedliwości wewnątrz ludu Bożego. Prawo składa się z praw przekazanych przez pokolenia, które otrzymały je od Boga. W rzeczywistości *mispatim* dane przez Boga swojemu ludowi stanowią prawo Izraela, które można określić jako święte, ponieważ wyrażają wolę Boga. Według Amosa wymogi stawiane przez prawo i sprawiedliwość zakładają potrzebę należytej świadomości (Am 5, 7. 24; 6, 12). Sprawiedliwość jest normą ogólną, która reguluje rozwój ludzkich relacji⁵. Człowiekiem sprawiedliwym jest ten, kto potrafi właściwie układać sprawy, to znaczy ma pełną zdolność życia z Bogiem i z ludźmi. Sprawiedliwy w swoim postępowaniu powinien opierać się na fakcie wybrania przez Boga. Wymagania, jakie stawia Bóg, związane z faktem wybrania i przymierza, powinny stać przed oczyma narodu wybranego. Sprawiedliwość nie polega jedynie na postępowaniu, które respektuje normy gwarantujące równość, ale na liczeniu się z prawdziwymi potrzebami każdego człowieka. Dotyczy to szczególnie ludzi, którzy żyją w warunkach ubóstwa lub ucisku. Amos uważa, że poprawny związek pomiędzy Bogiem a człowiekiem zależy od poprawnych relacji pomiędzy ludźmi⁶. Gdy relacja z bliźnim jest niewłaściwa, podobnie dzieje się w relacjach z Bogiem. Jedyny sposób, według Amosa, mogący polepszyć życie społeczności izraelskiej polega na pełnieniu sprawiedliwości i prawa, które biorą swój początek od Boga. Nie ogłasza on nowego programu społecznego, ale zachęca, aby zacząć realizować dawny, to znaczy program przestrzegania sprawiedliwości i zachowywania prawa⁷.

⁵ Mówiąc o sprawiedliwości Amos ma na myśli człowieka we wszystkich aspektach jego życia, a więc również w aspekcie religijnym i społecznym. *Słownik biblijny* mówi o sprawiedliwości w ten sposób: „Biblia nie zna ogólnej koncepcji sprawiedliwości, ważnej dla wszystkich, na bazie której można ocenić postępowanie ludzi i samego Boga. Każda osoba posiada swoje specjalne zadanie sprawiedliwości wobec innych osób, według jej szczególnej sytuacji. Jako że taka sytuacja została stworzona przez przymierze, sprawiedliwość oznacza praktycznie wierność przymierzu i dlatego ma w Biblii znaczenie prawie wyłącznie religijne” (*Dizionario biblico*, red. G. Miegge, Milano 1968², s. 300).

⁶ T. B r z e g o w y, *Prorocy Amos i Ozeasz w walce o czysty kult*, [w:] *Dzieci Jednego Boga*, red. W. Chrostowski, Warszawa 1991, s. 94-126.

⁷ G. W i t a s z e k, *Wspólnota izraelska w świetle społecznej krytyki proroka Amosa*, RBL 43(1990), s. 105-111.

Amos pogłębił doświadczenie Boga w takim stopniu, w jakim widział cierpiących sobie współczesnych Izraelitów. Rolnik pozbawiony swojej ziemi, dziecko sprzedane jako niewolnik, biedny, który doświadcza niesprawiedliwości w sądzie. Wszyscy oni są wielkimi mistrzami proroka, ponieważ pozwalają mu coraz bardziej odkryć Boga. Amos odkrył Boga poprzez doświadczenie sprawiedliwości. Wszystko to realizuje się poprzez doświadczenie tych, którzy cierpią, są wykorzystywani i upokarzani.

Doświadczenie Boga sprawiedliwego u Amosa jest związane z otrzymanym wychowaniem oraz tradycją religijną i charakteryzuje się głęboką krytyczną postawą w stosunku do wszelkiego rodzaju niesprawiedliwości społecznej w Izraelu.

II. BÓG MIŁOŚCIĄ I PRZEBACZENIEM – OZEASZ

Kilka lat po zakończeniu działalności Amosa w Królestwie Izraelskim wystąpił prorok Ozeasz, który dokonał analizy przyczyn kryzysu królestwa u schyłku jego istnienia. Słowa proroka odzwierciedlają stan anarchii w Królestwie Izraela po 746 roku przed Chr., kiedy to jeden król następował po drugim, a kraj był pełen przemocy (Oz 5, 1; 7, 3-7; 9, 15; 13, 10-11). Po śmierci Jeroboama II, na przestrzeni lat 743-724 przed Chr. na tronie izraelskim zasiadało kolejno aż sześciu królów, z których pięciu przejęło władzę w wyniku spisku i zamordowania swego poprzednika (Oz 7, 3-7; 2 Krl 15, 13-31; 17, 1-5). Niejednokrotnie ci słabi władcy zawierali niebezpieczne przymierza z Egiptem, bądź z Asyrią, uzależniając się nierozważnie od obcych potęg (Oz 7, 8-11). Przyjmując zwyczaje i pojęcia religijne Kananejczyków, naród wybrany odstępował od zasad jahwizmu. Rozpowszechniony był wówczas szeroko kult Jahwe pod postacią złotego cielca (Oz 8, 4-6; 13, 2) oraz nierząd sakralny (Oz 4, 13 n.). Religijność sprowadzała się do czystego formalizmu. Obrzędom nie towarzyszyły uczynki wymagane przez Jahwe (Oz 8, 13; 10, 1. 5; 12, 12)⁸. Kapłani zamiast przeciwstawić się temu stanowi rzeczy patrzyli nań pobłażliwie (Oz 4, 4 nn.). Do problemów wewnętrznych, związanych z częstymi i gwałtownymi zmianami królów i rozpowszechnianiem się kultu kananejskiego, doszła jeszcze walka z Judą. Największymi niesprawiedliwościami były: śmierć, zabójstwa, niepokoje polityczne i nadu-

⁸ B r z e g o w y, *Prorocy Amos i Ozeasz w walce o czysty kult*, s. 94-126; G. W i t a s z e k, *Prorocy VIII wieku przed Chrystusem wobec dewiacji kultowych*, RTK 42(1995), z. 1, s. 27-43.

życia związane z życiem społecznym⁹. Sytuacja społeczna Izraela uległa pogorszeniu, rozluźniły się więzy społeczne, a treścią życia stały się wzajemne krzywdy. Za taką sytuację byli odpowiedzialni wszyscy. Na pierwszym miejscu ponosili winę przywódcy polityczni państwa, królowie, kapłani, a także lud, który równocześnie był ofiarą (Oz 7, 3-7)¹⁰.

Wobec takiej postawy ludu rodzi się pytanie, jakie stanowisko zajmie Bóg? Prorok Ozeasz wykazuje optymizm. Zatriumfuje miłość Boga, który ponownie zawrze związek ze swoją „żoną”, ofiarując jej dary, którymi będzie żyć: sprawiedliwość, prawo, miłość, wierność i poznanie Boga. Ozeasz antycypuje to, co powie później Jeremiasz odnośnie do nowego przymierza (Jr 31, 31-34). Definitywne słowo Ozeasza jest zawarte w 2, 21-22 i stanowi głos nadziei. Zdradzony mąż pokonuje niewierność swojej małżonki dzięki miłości (Oz 2, 4-25). Historia małżeństwa Ozeasza reprezentuje niewierność Izraela

⁹ G. W i t a s z e k, *Prorocy Amos i Micheasz wobec niesprawiedliwości społecznej*, Tuchów 1992, s. 28-33.

¹⁰ Ozeasz położył akcent na brak właściwych relacji dotyczących życia publicznego: niesprawiedliwości, walki bratobójcze, daremne przymierza z obcymi i intrygi polityczne. Prorok Ozeasz szukał także przyczyn takiego stanu rzeczy. Według niego wina Izraela wypływała przede wszystkim z zaniedbania bezpośrednich relacji z Bogiem, które zostały utrwalone w biegu historii.

Kierujący królestwem zaniedbali „poznanie” Boga, ponieważ zignorowali Jego przykazania. Znać Boga, to znaczy odpowiedzieć pełną miłością Jemu samemu i równocześnie szanować braci. Bez poznania Boga człowiek pozbawiony jest właściwego zrozumienia całej stworzonej rzeczywistości, co z kolei uniemożliwia osiągnięcie właściwych relacji między ludźmi (Oz 4, 6). Gdy przywódcy religijni zaniedbują nauczanie „poznania Boga”, ignorując Jego przepisy, wtedy naród chyli się ku upadkowi, zapominając o miłości i wierności (Oz 4, 1), i usiłują zastąpić te wartości ofiarami (Oz 6, 6). Jednak nie służy to niczemu, jeżeli nie ma miejsca na praktykowanie sprawiedliwości i prawa. Bóg i naród są związani wymogami przymierza, co stanowi jeden z kluczowych tematów przepowiadania Ozeasza. Jak mówi prorok: „Posiejcie sobie sprawiedliwość, a zbierzecie miłość [...]. Nadszedł czas, by szukać Pana [...]” (Oz 10, 12). Lub jak mówi nieco później: „Ty zaś powróć do Boga swojego – strzeż pilnie miłości i prawa i ufaj twojemu Bogu!” (Oz 12, 7).

Kapłani ze swej strony nie nauczyli w sposób należyty prawa i dopuścili do rozpowszechniania się w kraju kultów kananejskich. Poprawność doktryny i etyka społeczna są wewnętrznie zależne. Naród patrzy na przywódców oraz kapłanów i wzorując się na nich zapomina o wierności przymierza z Bogiem (Oz 4, 1).

Mając to na uwadze, można zrozumieć ciągle odwoływanie się proroka do ideału życia pustynnego. Przed narodem otwiera się tylko jedna droga – powrót na pustynię jako symbol nowego początku (Oz 12, 10). Ozeasz widzi w pustyni idealny czas wierności dla Jahwe. We wspomnieniach z lat młodości, szczerzej miłości i wierności przymierzu, prorok zauważa zbieżność z ideałem pustyni. Wygnanie i niewola, wspomniane w Księdze Ozeasza, są jakby szczególną formą powrotu na pustynię i stanowią zarazem narzędzie oczyszczenia dla narodu (Oz 2, 1-3; 3, 1-5; 5, 15-6, 5; 11, 8-11; 12, 7; 14, 2-10).

wobec Boga pod postacią cudzołóstwa kobiety wobec prawowitego męża. Małżeństwo Ozeasza z prostytutką przywołuje na pamięć relacje, jakie łączą Boga z ludem, który adoruje Baala. Mówiąc o relacjach między Bogiem a Izraelem prorok posługuje się obrazem małżeństwa (Oz 1-3), jako symbolem bliskości Jahwe ze swym narodem¹¹. W obrazie tym Ozeasz traktuje ziemię obiecaną jako osobę, którą Jahwe przez jej zdobycie na pewnym etapie historii zbawienia bierze w swoje posiadanie. Ona staje się niejako żoną Jahwe. Izraelici są natomiast dziećmi niewidzialnego, lecz rzeczywistego małżeństwa pomiędzy Jahwe a Ziemią. Małżeństwo to okazuje się jednak nieszczęśliwe z powodu niewierności małżonki i dzieci wobec Ojca. Powrót Gomer, żony Ozeasza, z życia niemoralnego (Oz 3, 3) symbolizuje puryfikację ludu podczas niewoli. Miłość Ozeasza do małżonki oznacza miłosierdzie Boga wobec swojego ludu i oznajmia odnowę dobrych stosunków pomiędzy Izraelem a jego Bogiem. Zagniewany Ojciec czuje, że nie chce utracić Efraima (Oz 11, 1-9). Stwierdzenie: „Uleczę ich niewierność i umiłuję ich z serca [...]” (Oz 14, 5) streszcza postawę Boga w Księdze Ozeasza, która znajdzie swój kulminacyjny punkt w przypowieści o synu marnotrawnym (Łk 15, 11-32). Nadejdzie dzień, w którym „[...] Łuk, miecz i wojnę wyniszczą z jej kraju, i pozwolę jej żyć bezpiecznie” (Oz 2, 20). Jako uprzedni warunek Ozeasz mówi o procesie puryfikacji: „Wiele dni bowiem synowie Izraela będą bez króla i bez zwierzchnika, bez ofiary i bez steli, bez efodu i posążków” (Oz 3, 4). Ozeasz jest przekonany, że społeczność Izraela skierowana przeciwko bliźniemu i Bogu zmieni swoje postępowanie i nie uczyni tego z własnej inicjatywy, ale na skutek daru Bożego. Posłanie Ozeasza zakłada całkowicie nowe doświadczenie Boga. Logika religijna innych ksiąg Starego Testamentu, która w dużym stopniu wpłynęła na duchowość chrześcijańską, jest następująca: grzech–nawrócenie–przebaczenie. Gdy człowiek grzeszy, powinien się nawrócić i wtedy Bóg mu przebacza. Natomiast Ozeasz widzi ten problem nieco inaczej i przez to jest prekursorem Nowego Testamentu – odwraca porządek: przebaczenie poprzedza nawrócenie. Bóg przebacza zanim lud się nawróci. Święty Paweł pisząc do Rzymian powtarza tę ideę: „Bóg zaś okazuje nam swoją miłość [właśnie] przez to, że Chrystus umarł za nas, gdyśmy byli jeszcze grzesznikami” (Rz 5, 8). Do tej samej idei nawiązuje Święty Jan Apostoł w Pierwszym Liście: „W tym przejawia się miłość, że nie my umiłowaliśmy Boga, ale że On sam nas umiłował i posłał Syna swojego jako ofiarę

¹¹ Ozeaszowy obraz miłości małżeńskiej podjął Chrystus nazywając siebie Oblubieńcem (Mk 2, 19-20), a Święty Paweł ukazał Zbawiciela jako Oblubieńca kochającego bezgranicznie Kościół – Oblubienicę (Ef 5, 25).

przebłagalną za nasze grzechy” (1 J 4, 10). Z tego nie wynika, że nawrócenie jest bezużyteczne, ale że jest odpowiedzią na miłość Boga, a nie jako wcześniejszy warunek przebaczenia. Bóg interweniuje oznajmiając przebaczenie na podstawie samej łaski (Oz 14, 5). W pieśni Zachariasza *Benedictus* całe dzieło zbawienia jest ukazane jako owoc miłosierdzia Bożego (Łk 1, 78). Rozumienie Boga jako miłości miłosiernej stało się jednym z głównych źródeł encykliki Jana Pawła II *Dives in misericordia*. Na tym intymnym pojmowaniu Boga Ozeasz buduje swoje nauczanie. Wyrazem przekonania Ozeasza o wielkiej miłości Boga do narodu są słowa Boga w Oz 11, 8-9: „Jakże cię mogę porzucić, Efraimie, i jak opuścić ciebie, Izraelu? Jakże cię mogę równać z Admą i uczynić podobnym do Seboim? Moje serce na to się wzdryga i rozpalają się moje wnętrzności. Nie chcę, aby wybuchnął płomień mego gniewu i Efraima już więcej nie zniszczę, albowiem Bogiem jestem, nie człowiekiem; pośrodku ciebie jestem Ja – Święty, i nie przychodzę, żeby zatracać”. Prorok przypomina ludziom, że Bóg ich kocha, a niewierność wobec Boga oznacza zdradę. Surowe potępienie narodu łagodzi Ozeasz zapowiedziami odnowienia przymierza i opiekuńczej obecności Boga pośród narodu. Miłość ludzka staje się w ten sposób paradygmatem miłości Boga do człowieka i odpowiedzi ludzkiej na miłość Bożą (1J 4, 8. 16). Punkt wyjścia stanowi to, co ziemskie i ludzkie: „[...] jak oblubieniec weseli się z oblubienicą, tak Bóg twój tobą się rozraduje” (Iz 62, 5). Pieśń nad Pieśniami, niewypowiedziany poemat o miłości, obraca się wokół tej logiki. W miłości ludzkiej odczytuje się objawioną miłość Boga. Jeżeli istnieje miłość, to tam jest Bóg. W życiu ziemskim kto kocha, ten zna Boga (1J 4, 8) i mówi o Nim całej ludzkości, która Go szuka.

III. BÓG WSPIERAJĄCY POWOŁANIE – JEREMIASZ

Księga Jeremiasza jest pamiętnikiem wewnętrznego dramatu proroka, którego życie było wielkim znakiem „niezgody dla całego kraju” (Jr 15, 10). Z zawiłych doświadczeń osobistych wyłania się jego doświadczenie Boga. Jeremiasz żył w bardzo trudnej epoce. Znalazł się w jednym ze zwrotnych punktów historii, przeżył dramat zmierzchu i upadku swej ojczyzny. Był to okres brzemienny w wydarzenia w skali światowej w kontekście starożytnego Bliskiego Wschodu. Do przodującej roli na ówczesnym starożytnym Bliskim Wschodzie wysunęli się Babilończycy z ich przywódcą Nabuchodonozorem (605-562 przed Chr.), którzy zajęli miejsce Asyrii. Trzykrotnie wyruszał on z Eufratu, aby zgotować zagładę Judzie (Jr 4, 7; 5, 6; 25, 38).

Jeremiasz został powołany na proroka w trzynastym roku panowania króla Jozjasza (626 przed Chr.) i działał dalej po jego śmierci¹². Towarzyszył narodowi wybranemu swoją posługą prorocką przez czterdzieści lat, pełen entuzjazmu dla reformy Jozjasza, aż do upadku Jerozolimy w roku 586 przed Chr. i końca istnienia Królestwa Judzkiego. Misja Jeremiasza została wyraźnie zarysowana w scenie powołania, w której przywołuje on do opamiętania naród kroczący ku zagładzie i grozi mu zbliżającym się sądem za niezliczone winy (Jr 1). Prorok w swoich pierwszych wystąpieniach przedstawia oblubieżoną miłość Jahwe do Izraela i strofuje wiarołomną prostytutkę narodu wybranego, przejawiającą się w kulcie obcych bóstw (kult Baala) i przymierzach z obcymi narodami (przymierze z Egiptem i Asyrią) (Jr 2, 1-6, 30)¹³. Jeremiasz w imieniu Boga przypomina Jerozolimie dzieje jej apostazji: „Niebo, niechaj cię na to ogarnie osłupienie, groza i wielkie drzenie! – wyrocznia Pana. Bo podwójne zło popełnił mój naród: opuścili Mnie, źródło żywej wody, żeby wykopać sobie cysterny, cysterny popękane, które nie utrzymują wody” (Jr 2, 12-13). Bóg pamięta wierność młodości i miłość narzeczeństwa narodu wybranego z okresu pustyni. Wprowadził On Izraelitów do ziemi urodzajnej, którą oni potem zbezczeszili. Zarzut odnosi się do uczonych w Piśmie, kapłanów, proroków i pasterzy. Jeremiasz przedstawia szerzące się bałwochwalstwo, którego nie powstrzymały kary Boże ani napomnienia proroków, którzy stali się pastwą miecza (Jr 2, 33-37). Pociąga ono za sobą deprawację moralną, czego wyrazem jest niewinnie przelana krew zabitych proroków i ofiar składanych bożkom. Nie pomogła Asyria, nie pomógł Egipt, gdyż Jahwe odrzucił tych, w których Izrael pokładał nadzieję. W Judzie polityka była prowadzona przez niezręcznych władców, którzy proponowali narodowi złudny nacjonalizm, ukazując jego mityczne przeznaczenie wielkości. Wszyscy członkowie społeczności byli przesiąknięci euforią, którą Jeremiasz systematycznie obnażał ukazując koszmar potęgi babilońskiej stojącej u bram Jerozolimy. Jeremiasz wiedział, że od strony politycznej jedyną możliwością

¹² Jeremiasz urodził się w Anatot, małej miejscowości odległej o sześć kilometrów od Jerozolimy. Należał do pokolenia Beniamina. Pokolenie to było w politycznej jedności z Judą, ale posiadało silne związki plemienne z pokoleniami północnymi. Dlatego Jeremiasz przypisuje taką wagę tradycjom z północy (Rachel, Efraim, Szilo, wyjście, marsz przez pustynię, ziemia obiecana), podczas gdy tradycje typowo judzkie (wybranie Jerozolimy i dynastii Dawidowej) nie odegrały szczególnej roli w nauczaniu proroka. Jednym z innych źródeł duchowości Jeremiasza był wpływ proroka Ozeasza. Zob. T. B r e g o w y, *Prorocy Izraela*, cz. I, Tarnów 1994, s. 99-102.

¹³ J. L. S i c r e, *Los dioses olvidados. Poder y riqueza en los profetas preexilicos*, Madrid 1979, s. 68-71.

ratowania państwa judzkiego jest zachowanie spokoju i uległość Babilończykom. Jego stanowisko wobec groźby babilońskiej wydaje się być skandaliczne dla mieszkańców Jerozolimy, ponieważ zamiast zachęcać do oporu, proponował poddanie się¹⁴. W miejsce oczekiwanego cudu od Boga, oznajmiał katastrofę i wzywał wiernych do nawrócenia się. Słowa Jeremiasza mają charakter duchowy, ale jednocześnie obejmują rzeczywistość polityczną. Nic więc dziwnego, że wywołują one sprzeciw króla, władz wojskowych i fałszywych proroków. Taką postawę proroka tłumaczy nie tylko sytuacja polityczna w narodzie, ale także niesprawiedliwości społeczne, które do tego doprowadziły. Szuka on kompromisu pomiędzy sprawowaniem władzy przez króla a praktykowaniem sprawiedliwości.

To, kim dla Jeremiasza był Bóg, widać bardzo wyraźnie w opowiadaniu o powołaniu (Jr 1, 4-10). Jeremiasz przed Bogiem nie czuje się uprzedmiotowiony. Dyskutuje z Bogiem i opiera się Jego poleceniu, aby szedł i głosił słowo. Tłumaczy się młodym wiekiem i brakiem przygotowania. Musi jednak na wyraźne polecenie Boga wypełnić misję prorocką w jednym z bardziej trudnych momentów historii Judy, gdy królestwo chyliło się ku upadkowi. Jest krytyczny w stosunku do tradycji, w których żył, i do instytucji religijnych. Przyniesie mu to liczne cierpienia łącznie z uwięzieniem. Sytuacja religijna narodu była taka, że Jeremiasz musiał wciąż gromić i grozić sądem. Nic więc dziwnego, że jego słowa nikomu się nie podobały, lecz budziły powszechny opór. Jeremiasz czuł się zdradzony i prześladowany ze względu na wierność Bogu. Poprzez niepowodzenia w działalności prorockiej Jeremiasz coraz głębiej będzie doświadczał Boga. W szczególny sposób wyraził to w wyznaniach (Jr 12, 1-5; 15, 10-11. 15-21; 17, 12-18; 20, 7-13; 23, 9-29). Jak pisze T. Brzegowy: „[Wyznania] Stanowią [...] rodzaj dziennika ujawniającego współzycie Proroka z Bogiem i zapewne nie były przewidziane do publicznego wglądu. Wyznania pokazują jak bardzo Jeremiasz był człowiekiem, który swoje życie związał z Bogiem. Wszystkie sprawy Bogu powierza i od Niego oczekuje pomocy”¹⁵.

W pierwszym momencie Jeremiasz uważał, że wszystkie trudności pochodzą od ludzi, podczas gdy Bóg w pełni jest po jego stronie. Jednak okazało się, że Bóg go opuścił. Było to tragiczne doświadczenie, które kontrastuje z początkowymi chwilami, gdy słowa Pana były radością jego serca. Winą

¹⁴ Jeremiasz musiał przemawiać w imieniu Boga, nie zawsze w pełni rozumiejąc dlaczego ma to czynić. Chwilami tracił wszelką odwagę i chciał się wycofać, ale pomimo wewnętrznych oporów, przekazywał wiernie posłanie otrzymane od Boga.

¹⁵ *Prorocy Izraela*, cz. I, s. 108.

za swoją sytuację prorok obarcza nie tylko ludzi, ale także Boga. Prorok pozbawiony sił, aby opierać się, żąda radykalnej zmiany, chce aby Bóg pojawił się, a zniknęli jego nieprzyjaciele (Jr 15, 15). W rzeczywistości pojawia się Bóg, ale tym razem nie według oczekiwań Jeremiasza. Nie przychodzi, aby go pocieszyć ani ukarać, ale żeby go oskarżyć, ponieważ Jeremiasz troszczy się bardziej o samego siebie niż o szerzenie słowa Bożego i dlatego powinien się nawrócić. Jeżeli to uczyni, to Bóg obiecał mu, że zostanie jego sługą i będzie mu służył. Jest to paradoksalna obietnica, ponieważ odnawiając powołanie Jeremiasza, Bóg odnawia prześladowania i trudności. Nieprzyjaciele proroka dalej będą walczyć przeciwko niemu (Jr 15, 20). Jeremiaszowi powinno wystarczyć to, że Bóg pozostanie u jego boku, w tajemniczej obecności, różnej od tej, której chciałby prorok. Bóg zamiast respektować jego niewinność i prostotę „zwodzi go”. Podobnie jak zwiedziona dziewczyna, tak samo Jeremiasz naraża się tylko na żarty innych (Jr 15, 7b) i nosi ciężar hańby. Wydaje się, że Jeremiasz nie narzeka na swoje powołanie, ale na posłanie, które powierzył mu Bóg, aby demaskował „ucisk” i „prześladowanie”. Jeremiasz jest świadom tego, że prorok musi zawsze głosić wymagające i twarde posłanie. Jest prorokiem, ponieważ Bóg go wybrał do tego zadania. Bóg, który pozornie milczy, w rzeczywistości jest ogniem pożerającym, niemożliwym do opanowania. W duchowym doświadczeniu Jeremiasza Bóg nie stoi już więcej na jego poziomie i nie krytykuje go, ani nie mówi spoza. Jest On ukrytym słowem. Jeremiasz nie koncentruje się już więcej ani na Bogu, ani na ludziach. Zamyka się sam w sobie, w absurdzie swojej egzystencji: „Po co wyszedłem z łona matki? Czy żeby oglądać nędzę i utrapienie i dokonać dni moich wśród hańby?” (Jr 20, 18). Jedynym wyjściem, jakie mu pozostało, jest złorzeczyć i życzyć sobie śmierci od chwili narodzin. Wszystko to zamyka się w milczeniu Boga. Odtąd nie rozmawia z Nim nawet wewnętrznie, nie ma pocieszenia ani wyrzutów. Jednak Jeremiasz nie został zniszczony w tej walce. Do końca swojego życia proklamował słowa Boga. Cierpienie, które stało się udziałem Jeremiasza, oczyściło jego duszę i otworzyło go na przyjęcie Bożych tajemnic.

IV. BÓG STWORZYCIEM I ZBAWCĄ – DEUTEROIZAJASZ

Deuteroizajasz¹⁶ jest jednym z pierwszych myślicieli Starego Testamentu, który poświęcił dużo uwagi nauce o Bogu jako Stwórcy. W swojej księdze prorok szesnaście razy posługuje się w odniesieniu do Boga czasownikiem *bara'*, zarezerwowanym na określenie czynności właściwych samemu Bogu, dzięki którym powstaje coś nadzwyczajnego, co dotychczas nie istniało i czego poza Bogiem nikt nie potrafi dokonać¹⁷. Jahwe jest Stwórcą, któremu podlegają wszystkie rzeczy i wszystkie potęgi świata (Iz 40, 14-16. 21-23). W rozdziale 48, 13 Księgi Deuteroizajasza Jahwe oświadcza: „Moja to ręka założyła ziemię i moja prawica rozciągnęła niebo. Gdy na nie zawołam, stawią się natychmiast”¹⁸. Deuteroizajasz przypisuje Bogu jako Stwórcy zwycięstwo nad wodami pierwotnego chaosu (Iz 51, 9-11), stworzenie światła i ciemności (Iz 45, 7), ciał niebieskich, nieba i ziemi (Iz 40, 12. 26; 44, 24)¹⁹. Jest On suwerennym władcą świata, gdzie wszystko odbywa się zgodnie z Jego wolą. Wszelkie usiłowanie kształtowania dziejów niezależnie od Boga jest daremne, podobnie jak przeciwstawianie się Jego planom (Iz 43, 13). Wykładnikiem mocy Bożej jest „ramię Jahwe” lub Jego „prawica” (Iz 41, 10. 13). Według Deuteroizajasza Jahwe jest sprawcą tego wszystkiego, co dzieje się w historii ludzkości (Iz 48, 3-11). Życie jest darem i prezentem Stwórcy. Stworzenie nie jest bowiem wytworem przymusu i nie ma żadnej innej przyczyny jak tylko miłość Boga. Początek wszystkiemu wyznaczył

¹⁶ Działalność Deuteroizajasza ma miejsce w latach, które poprzedzają wejście Cyrusa do Babilonii. Łatwo sobie wyobrazić radość uprowadzonych Izraelitów. Od pierwszego momentu deportacji w roku 597 przed Chr., mieli oni nadzieję na szybki powrót do Palestyny. Iluzje te zostały rozwiane w 586 roku przed Chr., gdy nową grupę Izraelitów rozlokowano wzdłuż kanałów Babilonii (Jr 50; 51, 34-35; Ps 137; Iz 13; 21, 1-10). Uczuciom odwetu, nienawiści i tęsknoty za ziemią obiecaną towarzyszył kryzys wiary i nadziei (Iz 49, 14). Naród pozbawiony świątyni, z dala od ojczyzny, dziedzictwa Jahwe, zwracał się do słowa Bożego, szczególnie zaś do mów proroków, których przesłanie stało się rzeczywistością. Zob. W i t a s z e k, *Moc słowa prorockiego*, s. 205 n.

¹⁷ Już Księga Rodzaju bardzo wyraźnie mówi o Bogu Stworzycielu. Melchizedek błogosławi Abrahama słowami: „Niechaj Bóg Najwyższy, Stwórca nieba i ziemi, udzieli tobie, Abrahamie, dóbr wszelkich” (Rdz 14, 19). Abraham również bierze sobie na świadka „Boga Najwyższego, który stworzył niebo i ziemię” (Rdz 14, 22).

¹⁸ Por. Pwt 32, 6. Porównajmy jeszcze w tym miejscu słowa Psalmu 95, 4-5: „Głębiny ziemi są w Jego ręku i szczyty gór należą do Niego. Morze jest Jego własnością; bo On sam je uczynił i stały ląd ukształtowały Jego ręce”.

¹⁹ Do tej koncepcji stworzenia odnoszą się także inni prorocy: Jeremiasz 10, 1-5; Amos 4, 13; 5, 8 n.; 9, 5 n.

Jego akt stwórczy. Bóg z przeogromnej miłości stworzył świat i po ojcowsku troszczy się o to, by życie miało szansę zmienności, zarówno u człowieka, jak i we wszechświecie. Każde tchnienie życia pochodzi od Boga, który dał początek istnienia wszechświata, a przyrodzie dopomógł by rozwinęła się samoistnie za pomocą stworzonych potencjałów. Stojący za tymi energiami samoutrzymania i rozwoju akt stwórczy jest tym, który utrzymuje wszystko w istnieniu, dając mu podstawy i sens. Fakt stworzenia zakłada zależność i wskazuje na istniejące granice. Potęgą, jaką Jahwe okazał stwarzając świat, stanowi dla proroka podstawę do wiary, że jest On panem dziejów, który niezawodnie realizuje swoje zamiary (Iz 42, 9; 43, 11-13; 46, 10) i dlatego może pomóc swojemu ludowi (Iz 40, 27-31). Deuteroizajasz widzi w stworzeniu świata przede wszystkim punkt wyjścia dla planów Boga i całej historii zbawienia. Jest to pierwsze z wielkich dzieł Bożych, których z czasem zaistnieje cała seria w dziejach Izraela. Z przekonaniem Deuteroizajasza o Bogu jako stwórcy i władcy świata łączy się ściśle jego myśl, że Jahwe „uksztaltował” (Iz 45, 11) i „stworzył” Izraela (Iz 43, 1) oraz „wybrał” go na swój lud (Iz 41, 8; 43, 10; 44, 1 n.)²⁰. Ten, który stworzył świat, stworzył też Izraela i go wybrał: „Bo małżonkiem twoim jest twój Stworzyciel, któremu na imię – Pan Zastępów, Odkupicielem twoim – Świętym Izraela, nazywają Go Bogiem całej ziemi” (Iz 54, 5). Wiara w stworzenie łączy się w jedno z wiarą w zbawienie. Kierowany taką świadomością wiary nieznanemu redaktorowi udało się łączyć obydwa relacje o stworzeniu na początku historii zbawienia. Księgę Rodzaju otwierają dwa uzupełniające się wzajemnie opisy stworzenia świata. Stanowią one rodzaj wstępu do przymierza zawartego z Noem, Abrahamem i Mojżeszem, są jakby pierwszym aktem dramatu, który przez różne przejawy dobroci Boga i niewierności ludzi tworzy historię zbawienia. Historia święta nie zatrzymuje się na teraźniejszości, ale zmierza do swojego wypełnienia. Są to perspektywy rozległe, w ramach których kres Bożych planów osiąga doskonałość pierwotną po długiej parenezie, spowodowanej przez grzech ludzki. Biblijna nauka o stworzeniu nie ma charakteru abstrakcyjnych spekulacji. Stworzenie jest pojęciem religijnym, które domaga się określonej postawy człowieka.

Pierwszym przejawem obecności Boga w historii jest Jego zwierzchność. Drugim elementem obecności Boga w historii jest stosowna chwila: nie anty-

²⁰ Jak pisze Alice Baum: „Na określenie stworzenia świata przez Boga używa się różnych słów: uczynić, założyć, ukształtować, uformować, przy czym te ostatnie oznaczają formowanie przez garniarza – wyobrażenie, które z biegiem czasu zostało uduchowione” (*Stworzenie*, [w:] *Praktyczny słownik biblijny*, red. A. Grabner-Haider, Warszawa 1994, kol. 1240 n.).

cypuje, nie działa w opóźnieniu, ale rozstrzyga w momencie słusznym. Bóg ustalił dokładny moment swojej interwencji, bo tylko On zna dogodną chwilę. Trzecim elementem działania Boga w historii jest nadzwyczajność i zaskoczenie. Kara za przewinienia nie następuje bezpośrednio; przestępcy mają jeszcze czas na kontynuowanie kradzieży, ucisk czy dewastacje. Kara nastąpi wtedy, gdy zostanie zakończone prześladowanie i wyzysk. Różnicę pomiędzy sposobem działania Boga a działaniem człowieka bardzo dobrze wyraził Deuteroizajasz w następujących słowach: „Bo myśli moje nie są myślami waszymi ani wasze drogi moimi drogami [...]” (Iz 55, 8). Działanie Boga wydaje się być nieraz skandaliczne. Pozorny skandal może narodzić się z konkretnej decyzji Boga, np. uwolnienie wygnańców za pomocą obcego króla. Patrząc na historię ma się wrażenie, że wiele wydarzeń stanowi przeszkodę dla wiary w Boga. Z drugiej strony ta sama historia według Deuteroizajasza wzmacnia wiarę w Niego. Historia narodu wybranego jawi się w oczach ludzi jako miejsce działania Boga, gdyż nic nie uwolni się spod Jego panowania.

Deuteroizajasz jest świadomy zadania, jakie ma do spełnienia we wspólnocie przebywającej w niewoli babilońskiej. W tym celu posługuje się słowem, które zostało mu powierzone przez Boga. G. von Rad podkreśla doniosłość związku pomiędzy prorokiem a słowem Bożym²¹. Prorok ma świadomość owego związku ze słowem, przez które jest uwarunkowany od pierwszej chwili powołania do działalności prorockiej.

W Izraelu słowo Boże posiadało moc twórczą. Wystarczy przypomnieć pierwszy rozdział Księgi Rodzaju, gdzie Bóg mówi, a wszystko powstaje do życia. To samo potwierdza się w powołaniu Jeremiasza (Jr 1, 10). Jedynym środkiem, którym dysponuje prorok celem zrealizowania powierzonego mu zadania, jest słowo, które Bóg wkłada w jego usta. Bóg uważa je za ogień, który kruszy skały (Jr 23, 29), a jego dynamizm niszczy każdy opór. Bóg angażuje się w historyczne przemiany. Dokonuje tego nie tylko za pośrednictwem słowa głoszonego, ale także spisanego. Twórczy aspekt słowa wyraził w doskonały sposób Ezechiel mówiąc: „gdyż Ja, Pan, przemawiam, a to, co mówię, to stanie się niechybnie [...]” (Ez 12, 25a). Również Deuteroizajasz w dobitny sposób podkreślił moc słowa, jako jedynej rzeczy posiadającej siłę, wobec której wszystkie rzeczywistości są przemijalne (Iz 40, 6-8). Natomiast Tritoizajasz ukazuje jak słowo działa w historii (Iz 55, 10-11). Są to jasne

²¹ *Das Wort Gottes und die Geschichte im AT*, [w:] *Gottes Wirken in Israel*, Neukirchen 1974, s. 191-212.

świadczenia działania słowa Bożego jako twórcy historii i nie jest to tylko stwarzanie początków, ale twórcza kontynuacja rzeczywistości.

Prorok w konkretny sposób, za pomocą słowa, wprawiał w ruch dynamikę potępienia lub zbawienia, które realizowały się z absolutną pewnością. Słowo prorockie może być groźbą lub obietnicą, mogącą urzeczywistnić się na różne sposoby. Na pierwszy rzut oka dostrzegano tylko karę realizującą się poprzez różne naturalne formy, a pod pojęciem zbawienia rozumiano jedynie działanie Boże i ludzki wysiłek. Deuteroizajas zwrócił większą uwagę na element interpretacji historii.

*

Ruch prorocki wywarł ogromny wpływ na bieg dziejów narodu wybranego. Prorocy tkwili w głównym nurcie tradycji Izraela i przystosowywali ją do nowej sytuacji. Charakter badanych ksiąg podkreśla łączność doświadczenia ludzkiego i doświadczenia wiary, objawienia Bożego i odpowiedzi człowieka, poznawania Boga i rozumienia człowieka. Punktem wyjścia prorockiego doświadczenia Boga Ojca jest Jego zbawczy plan. W świadomości i posłaniu proroków przeważa wymiar wertykalny, gdyż są zainteresowani znalezieniem Boga w życiu człowieka. Doświadczenie Boga, które mieli Amos, Ozeasz, Jeremiasz i Deuteroizajasz nie wyczerpuje się w wyżej wspomnianych uwagach. Relację z Bogiem można pogłębić wychodząc od różnych okoliczności personalnych i wspólnotowych. Prorocy nie mieli szczególnego doświadczenia Boga, właściwego tylko prorokom. Można natomiast powiedzieć, iż żyli w przeświadczeniu, że zostali zaproszeni do głoszenia słowa. Prorocy Amos, Ozeasz, Jeremiasz i Deuteroizajasz byli zawsze przekonani, że Bóg znajdował się blisko nich, w tajemniczym kontakcie, animując ich, dodając im odwagi. Sprawiedliwość jest jedną z cech charakteryzujących Boga, który walczy o nią nie tylko za pośrednictwem słowa prorockiego, ale ukazuje się jako sprawiedliwy król i sędzia. W teokratycznej społeczności Izraela król reprezentujący Boga powinien być królem sprawiedliwym. Na fundamencie przymierza Izrael powinien naśladować Boga – króla sprawiedliwego. Praktykowanie sprawiedliwości Bożej jest zadaniem dla narodu wybranego. Sprawiedliwość, którą Bóg manifestuje w odniesieniu do swojego ludu uwalniając go z Egiptu i spod panowania obcych potęg, w szczególny sposób wyraża się w stosunku do ubogich. Dlatego mówiąc o interwencji Boga w historię Izraela należy podkreślić Jego sprawiedliwość. Dzieła Boga – króla sprawiedliwego, zwa-

szcza w stosunku do ubogich i uciśnionych, są imperatywem moralnym dla narodu wybranego, aby je naśladował i wprowadzał w życie.

Dla Ozeasza poznanie Boga, wierność i miłość są pojęciami, które oddają istotę relacji pomiędzy ludźmi (Oz 6, 6). Postępowanie Izraelitów powinno wpływać z refleksji nad naturą Boga. W obliczu narastających wpływów religii kananejskiej na religię Izraela, prorok chce przywrócić w narodzie prawdziwy obraz Boga. Naród chciałby zastąpić prawdziwe życie religijne ofiarami, lecz człowiek ze swej natury powinien odczuwać potrzebę szczególnej relacji z Bogiem, pełnić sprawiedliwość i szukać Pana (Oz 10, 12).

Ozeasz wskazał na niezrównaną miłość Boga w stosunku do narodu izraelskiego²². Jahwe związał się według niego z Izraelem miłością podobną do miłości, jaką mężczyzna łączy się w małżeństwie z kobietą lekkich obyczajów. Tę myśl wyraził prorok z woli Jahwe poprzez zawarcie małżeństwa z Gomer (Oz 1, 2-8). Zgodnie ze swą nauką o miłości Boga do Izraela, Ozeasz uczył, że poprawna postawa Izraela wobec Boga powinna odznaczać się miłością i wiernością, podobną do miłości i wierności, jakimi dobra małżonka darzy swojego męża (Oz 3, 1-5). Ozeasz nie miał jednak wątpliwości, że Bóg mimo grzechów Izraela, nadal darzy go miłością. Dlatego zapowiadał, że naród uniknie zupełnej zagłady, ponieważ po doświadczeniu, jakie go spotka, nawróci się do Jahwe (Oz 2, 29; 5, 15), który uleczy go z jego niewierności (Oz 14, 5), po czym nastąpi odrodzenie religijne i czasy wyjątkowej pomyślności.

Stosunek człowieka do Boga jest jednym z najbardziej charakterystycznych tematów teologicznych Jeremiasza. Bóg jest daleki (Jr 23, 23) i wolny w swoich poczynaniach wobec proroka. Jeremiasz natomiast nie chce przyjąć bez pytania Jego wyroków, chce zrozumieć Boże nakazy, stąd jego spotkanie z Bogiem z konieczności przeradza się w dialog.

Bóg stworzył cały świat (Iz 40, 28) i podtrzymuje go swoją nieograniczoną mocą. Jest On w stanie spełnić swoje zbawcze obietnice dla własnego narodu. Dla Niego, zwycięzcy złowieszczących prażywiołów (Iz 51, 9-10), nie ma dzieł zbyt wielkich i nieprawdopodobnych. Moc stwórcza Boga wyraża się w historii i w zbawczym działaniu. Stworzenie jest pierwszym cudem Bożym w historii, a zarazem wspaniałym świadectwem zbawczej woli Jahwe. Stwórcze i zbawcze działanie Boże odnosi się nie tylko do Izraela. Wiąże się ono z przekonaniem o ogólnoświatowym zasięgu działania Bożego w nowej

²² T. B r z e g o w y, *Oblubieńcza miłość Boga do człowieka w nauczaniu proroka Ozeasza*, TST 11(1992), s. 53-69.

rzeczywistości, a także z rolą, jaka przypada w udziale Izraelowi wobec innych narodów.

L'ESPERIENZA PERSONALE DI DIO
DEI PROFETI AMOS, OSEA, GEREMIA E DEUTEROISAIA

S i n t e s i

I profeti erano condizionati dalla loro idea su Dio, da un'educazione religiosa, tradizioni, verità di fede, trasmesse nell'ambito della famiglia, della tribù, del culto e delle grandi feste. Essi hanno riscoperto Dio nel corso della loro vita, ciascuno a seconda delle circostanze. I profeti Amos, Osea, Geremia e Deuteroisaia rappresentano diversi modi di conoscere e sperimentare Dio: Amos attraverso la giustizia, Osea attraverso l'amore e il perdono, Geremia attraverso l'aiuto ricevuto da Dio nelle difficoltà della vocazione e Deuteroisaia tramite le opere della creazione.